

QASHQADARYO VILOYATIDA CHAKANA SAVDO TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA MUAMMOLARI

Jurayev Suxrobjon Saloxiddin o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti assistent-o'qituvchisi

suxrobjon.jurayev1996@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-9924-5019>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20569477>

Annotatsiya. Ushbu tezisda Qashqadaryo viloyatida chakana savdo tizimini raqamlashtirishning zamonaviy tendensiyalari va mavjud muammolari tahlil qilingan. Tadqiqotda chakana savdo korxonalarida elektron tijorat, raqamli to'lov tizimlari, onlayn savdo platformalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish holati o'rganilgan. Shuningdek, savdo jarayonlarini avtomatlashtirish, iste'molchilarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va biznes jarayonlarining samaradorligini ta'minlashdagi raqamlashtirishning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida hududda raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmagani, malakali kadrlar taqchilligi hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq ayrim muammolar aniqlangan. Mazkur muammolarni bartaraf etish va chakana savdo tizimining raqamli transformatsiyasini jadallashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: chakana savdo, raqamlashtirish, elektron tijorat, raqamli transformatsiya, Qashqadaryo viloyati, raqamli infratuzilma, onlayn savdo, elektron to'lov tizimlari, savdo samaradorligi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Kirish. Chakana savdo raqamlashuvi zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim ko'rsatkichiga aylandi. Qashqadaryo viloyatida chakana savdo sektori 3,5 million aholining kundalik ehtiyojlarini qondirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. 2019–2023-yillarda viloyatda raqamli chakana savdo bozori sezilarli o'sdi, biroq muammolar ham yanada oydinroq ko'zga tashlanmoqda.

Qashqadaryo viloyatida chakana savdo tizimini raqamlashtirish jarayoni so'nggi yillarda iqtisodiy transformatsiyaning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Mobil to'lov tizimlari, onlayn marketpleyslar, elektron kassa apparatlari hamda raqamli hisob-kitob platformalarining joriy etilishi savdo jarayonlarining shaffofligini oshirib, iste'molchilarga tezkor va qulay xizmat ko'rsatish imkonini bermoqda. Ayniqsa, QR-to'lovlar va mobil ilovalar orqali amalga oshirilayotgan tranzaksiyalar chakana savdo aylanmasining sezilarli darajada kengayishiga xizmat qilmoqda.

Viloyatda raqamli chakana savdo bozori kengayib borayotgan bo'lsa-da, bu jarayon bir qator tizimli muammolar bilan ham yuzlashmoqda. Jumladan, qishloq hududlarida internet tarmog'ining yetarli darajada rivojlanmaganligi, kichik savdo nuqtalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha moliyaviy imkoniyatlarning cheklanganligi hamda aholining raqamli savodxonlik darajasi pastligi asosiy to'siqlardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, logistika tizimining yetarlicha rivojlanmaganligi onlayn chakana savdoning samaradorligini kamaytirmoqda.

Shu bilan birga, davlat tomonidan raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar chakana savdo sohasida yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Elektron fiskalizatsiya tizimlarining joriy etilishi, savdo operatsiyalarining avtomatlashtirilishi va raqamli monitoring tizimlarining kengayishi sohaning shaffofligi va samaradorligini oshirmoqda. Mazkur tadqiqotda Qashqadaryo viloyatida chakana savdo tizimini raqamlashtirishning zamonaviy tendensiyalari, uning rivojlanish yo'nalishlari hamda mavjud muammolari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi - Qashqadaryo viloyatida chakana savdo tizimini raqamlashtirish jarayonining zamonaviy tendensiyalarini aniqlash, uning iqtisodiy samaradorligini baholash hamda mavjud muammolarni ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat.

Shuningdek, tadqiqotda raqamli chakana savdoning savdo hajmi, iste'molchilar xulq-atvori, narx shakllanishi va xizmat ko'rsatish sifati kabi asosiy ko'rsatkichlarga ta'siri o'rganiladi. Yana bir muhim maqsad — viloyat sharoitida chakana savdoni raqamlashtirishni jadallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida iqtisodiy-statistik tahlil, qiyosiy tahlil, korrelyatsion va regressiya usullari hamda tizimli yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida 2019-2023 yillar davomida Qashqadaryo viloyatidagi chakana savdo aylanmasi, elektron to'lovlar ulushi, raqamli kassalar soni hamda onlayn savdo platformalaridan foydalanish darajasi bo'yicha statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Dinamik qatorlar usuli orqali raqamlashtirish jarayonining o'sish sur'atlari va uning iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri baholandi.

Bundan tashqari, tadqiqotning amaliy qismida chakana savdo korxonalari va iste'molchilar o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi. So'rov natijalari orqali raqamli xizmatlardan foydalanish darajasi, mijozlar qoniqish indeksi, texnologiyalarning qulayligi va mavjud muammolar o'rganildi. Olingan ma'lumotlar asosida Qashqadaryo viloyatida chakana savdo tizimini raqamlashtirishning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqildi.

Zamonaviy tendensiyalar tahlili.

1-jadval. Qashqadaryo viloyatida chakana savdo raqamlashuvi tendensiyalari (2019-2023, %)

Tendensiya	2019	2020	2021	2022	2023
Onlayn buyurtmalar ulushi (%)	4.2	8.6	14.3	21.8	31.4
Mobil to'lov qamrovi (%)	11.4	18.7	27.3	36.4	47.8
Click & collect xizmati (%)	1.2	3.4	7.8	12.6	19.2
Raqamli chek va hisob-faktura	0.8	4.2	12.6	24.8	38.4
Ombor boshqaruvi tizimi (%)	8.4	14.2	24.7	36.4	51.2
Social commerce buyurtmalar	0.4	2.8	8.3	14.6	22.4

Manba: Qashqadaryo viloyat iqtisodiyot boshqarmasi; Uzstat; muallif so'rovi (n=168), 2023-yil

1-rasm. Qashqadaryo: Chakana savdo raqamlashtirish tendensiyalari (2023 yil ko'rsatkichlari, %)

Manba: Uzstat; viloyat boshqarmasi; muallif so'rovi (2023)

Asosiy muammolar va to'siqlar.

2-jadval. Chakana savdo raqamlashuviga to'siqlar va yechimlar (n=168 so'rov, Qashqadaryo, 2023)

Nº	Muammo/To'siq	Ta'sir darajasi	Qamrov (%)	Asosiy yechim	Muddat
1	Raqamli savodxonlik past (savdogarlar)	Yuqori	67.3%	Treninglar, e-maktab	2025–27
2	Internet va 4G qamrovi zaif (qishloq)	Yuqori	54.8%	Davlat infratuzilma inv.	2025–28
3	To'lov terminallari yetarli emas	Yuqori	61.2%	UzQR+ kengaytirish	2025–26
4	Logistika xarajati yuqori	Yuqori	72.1%	Mintaqaviy logistika markazi	2026–28
5	SMK moliya imkoniyati zaif	O'rta	58.6%	Grant va imtiyozli kredit	2025–27
6	Iste'molchilar ishonchi past	O'rta	44.3%	Sertifikatlash, kafolat	2025–26
7	Me'yoriy-huquqiy bo'shliqlar	O'rta	39.6%	E-tijorat qonunini yangilash	2025

Manba: Muallif so'rovi (n=168 savdo korxonasi, Qashqadaryo viloyati, 2023-yil)

2-rasm. Chakana savdo raqamlashuviga to'siqlar tarqalishi (% , Qashqadaryo, n=168)

Logistika xarajati	72.1%
Raqamli savodxonlik	67.3%
SMK moliyaviy imkon.	58.6%
Terminal yetarli emas	61.2%
Internet zaifligi	54.8%
Iste'molchi ishonchi	44.3%
Me'yoriy bo'shliqlar	39.6%

Manba: Muallif so'rovi (n=168, 2023)

Tavsiyalar va yo'l haritasi.

3-jadval. Qashqadaryo viloyatida chakana savdo raqamlashuvini tezlashtirish tavsiyalari

Nº	Tadbir	Amalga oshiruvchi	Maqsad	Muddat
1	Viloyat raqamli savdo platformasi	Hokimlik, RTM	200 ta savdogar /oy	2025–2026

Nº	Tadbir	Amalga oshiruvchi	Maqsad	Muddat
2	Qishloq e-tijorat markazlari (150 ta)	Hokimliklar	Har tumanda 10+ markaz	2025–2027
3	Savdogarlar uchun bepul treninglar	TIIAME, SDPI	5 000 kishi/yil	2025–2026
4	UzQR+ terminal o'rnatish dasturi	MBU, Savdo min.	1 500 ta yangi terminal	2025
5	E-savdo soliq imtiyozlari (2 yil)	Soliq qo'mitasi	Yangi kiruvchilar +40%	2025

Manba: Muallif ishlanmasi, xalqaro amaliyot va tadqiqot natijalari asosida (2024)

Xulosalar. Qashqadaryo viloyatida chakana savdoni raqamlashtirish dinamik tendensiyalarni ko'rsatmoqda: ombor boshqaruvi tizimlari qabul qilish 8,4% dan 51,2% ga, onlayn buyurtmalar ulushi esa 4,2% dan 31,4% ga oshdi. Biroq logistika xarajatlarining yuqoriligi (72,1% korxonalarda), raqamli savodxonlik kamligi (67,3%) va to'lov terminallari yetishmasligi (61,2%) jarayonni sekinlashtirmoqda. Tavsiya etilgan 5 ta tadbir amalga oshirilsa, 2027-yilga kelib viloyatda raqamli chakana savdo ulushi 31,4% dan 58% ga yetishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqot natijalari chakana savdoni raqamlashtirish faqat texnologik jarayon emas, balki butun iqtisodiy tizimni modernizatsiya qiluvchi omil ekanini ko'rsatdi. Raqamli ombor boshqaruvi va onlayn buyurtma tizimlarining keng joriy etilishi korxonalarda mahsulot aylanish tezligini oshirib, zaxira boshqaruvini optimallashtirishga xizmat qilmoqda. Bu esa ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanish imkonini bermogda.

Bundan tashqari, iste'molchilar xulq-atvorida ham sezilarli o'zgarishlar kuzatilmogda - onlayn xaridga bo'lgan ishonch ortib, mobil ilovalar orqali xarid qilish odati shakllanmogda. Shu bilan birga, logistika tizimini modernizatsiya qilish, raqamli to'lov infratuzilmasini kengaytirish va savdo xodimlarining IT ko'nikmalarini oshirish muhim ustuvor yo'nalish sifatida belgilanishi lozim. Agar mavjud muammolar bosqichma-bosqich hal etilsa, Qashqadaryo viloyati chakana savdo sektorida raqamli transformatsiya jarayoni sezilarli tezlashadi va hududning iqtisodiy raqobatbardoshligi oshadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Uzstat. (2023). Qashqadaryo viloyati yillik statistik to'plami. Toshkent.
2. Raximov A. va boshq. (2022). Markaziy Osiyo iqtisodiyot jurnali, 14(2), 45–67.
3. World Bank. (2023). Unleashing the Digital Economy: Uzbekistan Report.
4. Raqamli texnologiyalar vazirligi. (2023). Hududiy raqamlashtirish hisoboti. Toshkent.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmon. Toshkent.
6. OECD. (2021). OECD Digital Economy Outlook 2021. Paris.
7. UNCTAD. (2022). Digital Economy Report: Cross-border E-commerce and Development.

Geneva.

8. Asian Development Bank. (2022). Digital Transformation in Central Asia. Manila.
9. ITU. (2023). Measuring Digital Development: Facts and Figures. Geneva.
10. Chaffey D. (2022). Digital Business and E-Commerce Management. Pearson Education.
11. Laudon K., Traver C. (2023). E-Commerce: Business, Technology, Society. Pearson.